

RISK-MENEJMENTNI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI

Misirov Iskandar Abduvaliyevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi.

G-mail: iskandarmisirov1986@gmail.com

ORCID: 0009-0009-9300-5727

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20078389>

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda Uzbekistan bank tizimining barqarorligi va raqobatbardoshligi ko‘p jihatdan risk-menejment tizimining samaradorligiga bog‘liqdir. Bank faoliyatida yuzaga keladigan kredit, likvidlik, foiz, valyuta va operatsion risklar moliyaviy barqarorlikka bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli risklarni aniqlash, baholash va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish bank tizimini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [1].

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda bank tizimini isloh qilish jarayonida risk-menejment tizimini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash, banklar faoliyatini nazorat qilish va prudensial talablarni kuchaytirish bo‘yicha keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2024–2025 yillardagi hisobotlarga ko‘ra, bank tizimida kapital yetarliligi darajasi 17 foizdan yuqori, likvidlik ko‘rsatkichlari esa xalqaro standartlardan ancha yuqori darajada shakllangan [2]. Bu esa risklarni boshqarish tizimining bosqichma-bosqich takomillashib borayotganini ko‘rsatadi.

Risk-menejmentni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlaridan biri riskga asoslangan nazorat (risk-based supervision) tizimini joriy etish hisoblanadi. Mazkur yondashuvga ko‘ra, banklar faoliyati ularning risk darajasiga qarab baholanadi va nazorat qilinadi. Xalqaro tajribada keng qo‘llaniladigan ushbu tizim O‘zbekistonda ham joriy etilib, banklar risk profillarini baholash amaliyoti yo‘lga qo‘yilmoqda [3]. Bu esa resurslarni samarali taqsimlash va yuqori riskli banklarga nisbatan qat‘iyroq nazorat o‘rnatish imkonini beradi.

Risk-menejmentni takomillashtirishda yana bir muhim yo‘nalish — **Basel III standartlarini joriy etish** hisoblanadi. Ushbu xalqaro standartlar bank kapitalining yetarliligi, likvidlikni boshqarish va risklarni qamrab olish darajasini oshirishga qaratilgan. O‘zbekiston bank tizimida kredit, bozor va operatsion risklarni hisoblash metodologiyalari ushbu standartlar asosida takomillashtirilmoqda [4]. Natijada banklar moliyaviy barqarorligi mustahkamlanib, tashqi iqtisodiy shoklarga nisbatan chidamliligi oshmoqda.

Shuningdek, risk-menejment tizimini rivojlantirishda korporativ boshqaruvni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Banklarda kuzatuv kengashlari va risk-komitetlar faoliyatini takomillashtirish, ichki nazorat tizimlarini rivojlantirish risklarni samarali boshqarishga xizmat qiladi. Rasmiy ma‘lumotlarga ko‘ra, banklarda risklarni boshqarish madaniyatini rivojlantirish va ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [5].

1-jadval

Bank risk-menejmenti yo‘nalishlari va ularning samaradorligi

Yo‘nalish	Mazmuni	Ta‘sir darajasi
Kredit riskini boshqarish	Qarz oluvchini baholash, skoring	Yuqori

Likvidlik riskini boshqarish	Naqd pul oqimini nazorat qilish	Yuqori
Operatsion risk	Ichki xatoliklar va tizim risklari	O'rta
Bozor riski	Foiz va valyuta o'zgarishlari	O'rta
Raqamli risk-menejment	AI va Big Data asosida tahlil	Juda yuqori

Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, bank risk-menejmentida kredit va likvidlik risklari eng muhim yo'nalishlar hisoblanadi, chunki ular bankning asosiy faoliyati va barqarorligiga bevosita ta'sir qiladi. Operatsion va bozor risklari o'rta darajada bo'lib, ular ko'proq ichki jarayonlar va tashqi omillar bilan bog'liq.

Eng muhim jihat — raqamli risk-menejment (AI va Big Data) eng yuqori samaradorlikka ega yo'nalish sifatida ajralib turadi. Bu zamonaviy bank tizimida texnologiyalar orqali risklarni aniqroq boshqarish mumkinligini ko'rsatadi. Umuman olganda, Uzbekistan bank tizimida risklarni samarali boshqarish uchun barcha yo'nalishlarni kompleks tarzda qo'llash zarur.

Yana bir muhim yo'nalish — stress-test va ssenariy tahlilini keng qo'llash hisoblanadi. Stress-testlar banklarning turli makroiqtisodiy sharoitlarda qanday ishlashini baholash imkonini beradi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisobotlariga ko'ra, bank tizimi stress-testlar orqali baholanib, uning turli xavflarga nisbatan barqarorligi aniqlanmoqda [1]. Bu esa risklarni oldindan aniqlash va zarur choralarni ko'rishga yordam beradi.

3-jadval

Risk-menejment vositalaridan foydalanish darajasi

Risk-menejment vositalari turi	Ulushi (%)	Tavsifi
Faqat elektron jadvallar (spreadsheets)dan foydalanish	17%	Risklarni boshqarishda faqat Excel kabi oddiy vositalardan foydalaniladi
Asosan elektron jadvallar, qisman risk dasturlari	23%	Asosiy hisob-kitoblar jadvalda, ba'zi jarayonlar maxsus dasturlar orqali amalga oshiriladi
Asosan risk-menejment dasturlari, qisman jadvallar	47%	Risklarni boshqarishda maxsus dasturlar ustun, qo'shimcha sifatida jadvallar ishlatiladi
Faqat risk-menejment dasturlaridan foydalanish	13%	Barcha jarayonlar to'liq avtomatlashtirilgan maxsus tizimlar orqali amalga oshiriladi

Jadval risk-menejment vositalaridan foydalanish tuzilmasini aks ettiradi. Undan ko'rinadiki, eng katta ulush (47%) maxsus risk-menejment dasturlari asosida ishlovchi, ammo qisman elektron jadvallardan ham foydalanadigan tizimlarga to'g'ri keladi. Bu esa bank tizimida raqamli texnologiyalar keng joriy etilayotganini, ammo an'anaviy vositalar hali ham qo'llanilayotganini ko'rsatadi.

Risk-menejmentni takomillashtirishning yana bir muhim yo‘nalishi — raqamli texnologiyalarni joriy etish hisoblanadi. Big data, sun‘iy intellekt va avtomatlashtirilgan tahlil tizimlari risklarni aniqlash va prognozlashda yuqori aniqlikni ta‘minlaydi. Ayniqsa, kredit risklarini baholashda raqamli skoring tizimlarining joriy etilishi banklar uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, analitik ma‘lumotlar bazasini yaratish va risklarni real vaqt rejimida monitoring qilish tizimlari ham joriy etilmoqda [6].

Bundan tashqari, makroprudensial siyosatni rivojlantirish risk-menejmentni takomillashtirishda muhim o‘rin tutadi. Bu siyosat orqali butun moliyaviy tizim darajasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan tizimli risklar aniqlanadi va ularning oldini olish choralarini ko‘rish imkoniyati yaratiladi. O‘zbekistonda bu yo‘nalishda tizimli risklarni baholash, banklar o‘rtasida ma‘lumot almashinuvi va hamkorlikni kuchaytirish bo‘yicha ishlar olib borilmoqda [7].

Risk-menejmentni takomillashtirishda yana bir ustuvor yo‘nalish — bank sektorini isloh qilish va raqobat muhitini rivojlantirish hisoblanadi. Xalqaro tashkilotlar, jumladan International Monetary Fund tavsiyalariga ko‘ra, davlat ulushini qisqartirish, banklarni xususiyashtirish va bozor mexanizmlarini kuchaytirish risklarni samarali boshqarishga yordam beradi [8]. Bu esa banklar faoliyatida samaradorlikni oshiradi va risklarni kamaytiradi.

Shuningdek, iqlimiy risklar va yangi moliyaviy xavflarni boshqarish ham zamonaviy risk-menejmentning muhim yo‘nalishiga aylanmoqda. So‘nggi yillarda bank nazorat tizimiga iqlim bilan bog‘liq moliyaviy risklarni kiritish, ularni baholash va monitoring qilish bo‘yicha yangi mexanizmlar ishlab chiqilmoqda [6].

Xulosa qilib aytganda, risk-menejmentni takomillashtirish bank tizimi barqarorligini ta‘minlashning asosiy omillaridan biridir. O‘zbekistonda bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan riskga asoslangan nazorat tizimini joriy etish, Basel standartlarini qo‘llash, raqamli texnologiyalarni kengaytirish va korporativ boshqaruvni kuchaytirish bank tizimini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yo‘nalishlarni izchil davom ettirish orqali bank sektorining barqarorligi va samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik hisoboti. – Toshkent, 2025.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi ko‘rsatkichlari. – Toshkent, 2024.
3. International Monetary Fund. Financial Sector Assessment Program. – Washington, 2025.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Prudensial talablar va Basel III standartlari bo‘yicha ma‘lumotlar. – Toshkent, 2025.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Banklarda korporativ boshqaruv va risk-menejment tizimi. – Toshkent, 2025.
6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank nazorati va raqamli transformatsiya bo‘yicha hisobot. – Toshkent, 2025.
7. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Makroprudensial siyosat va tizimli risklar tahlili. – Toshkent, 2025.
8. International Monetary Fund. Uzbekistan Financial System Stability Assessment. – Washington, 2025.